

Олександр Дурманенко, аспірант

Волинського національного університету
імені Лесі Українки

ОНТОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

У статті здійснюється спроба соціально-філософського аналізу поняття онтологічної безпеки особистості. Розглядаються шляхи і способи її формування та функціонування.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Світ, в якому ми живемо, надзвичайно нестабільний. Щодня ми відчуваємо на власному досвіді наскільки важко пристосуватися до умов, що постійно змінюються. Людські взаємини, економічні зв'язки, політичні стосунки не володіють тією сталістю та постійністю, що були властиві їм щонайменше п'ятдесят років тому. Надзвичайна інформатизація, процеси урбанізації, глобалізаційні процеси, розвиток наднаціональних структур та організацій – усе це свідчить, що сучасний світ вступив у нову еру. Ера ця може мати різні назви – доба глобалізації, постіндустріальний світ, інформаційне суспільство, епоха постмодерності та інші, ми ж зупинимось на терміні, який запропонував англійський соціолог Ентоні Гідденс – пізня сучасність (в англійському оригіналі *late modernity*) [2, 107].

Британський соціолог розробляє дане поняття, починаючи з 80-х років ХХ століття, саме тоді, коли створює власну, відому “теорію структурації”, одним із основних положень якої є твердження, що соціальне життя повинно концептуалізуватися за своєю суттю як переплетення щоденних практик індивідів, а також у якій надзвичайно велика увага приділяється поняттям рутини та соціальних практик суб'єктів. “Більша частина життєдіяльності людей складається із звичних дій, рутинний характер яких дозволяє пояснити практичну природу соціальних структур. Впорядкованість практик є іманентною: вона породжується не включеністю людської дії у макросоціальний порядок, а його рутинізацією у сфері повсякденності завдяки схемам практичної свідомості та готівковому розподілу ресурсів” [4]. Отже, іншими словами, кожен індивід у суспільстві, що нас оточує, створює навколишню реальність через щоденні, звичні для нього (рутинізовані) практики.

Нова епоха ставить перед дослідниками нові завдання та проблемні ситуації. Однією із таких проблем нинішнього часу є стан, при якому пересічний індивід починає сприймати

повсякденність, буденне життя як щось аморфне, без чіткої внутрішньої форми та глибинного змісту, щось ніяк не пов'язане із зовнішнім світом. Людське буття уявляється як безладна, відсторонена від особистості послідовність подій, що відбуваються одна за одною і які впорядковуються лише діями законів природи та іншими людьми. У цій послідовності не знаходиться місця таким речам, як: певний вищий (космічний) порядок, доля, особистий вплив тощо.

Ця проблема, на нашу думку, прямо пов'язана насамперед із соціальним середовищем індивіда. В ситуаціях, коли зникає стабільність соціальна, під загрозою опиняється стабільність особистісна. Ці поняття виявляються безпосередньо пов'язаними із почуттям безпеки, захищеності людини в повсякденному житті, через брак якого людина поступово відчужується від свого щоденного життя, через що, знову ж таки, виникає описана нами вище проблема, до якої додається також глобалізація соціального життя, надзвичайно високий його динамізм і специфічна для нього рефлексивність, що, на думку Ентоні Гідденса, може слугувати однією із основних характеристик пізнього модерну (необхідно зазначити, що таких характеристик автор виділяє три: розподіл часу та простору; відкріплення соціальних інститутів та вже зазначена нами рефлексивність). Поняття рефлексивність, це загальна властивість усіх людей критично оцінювати навколишню дійсність та власну діяльність через рутинну практику. Даний процес оцінювання відбувається безперервно і має назву “рефлексивного моніторингу поведінки”. Щоденні, щохвилинні соціальні практики суб'єктів діяльності піддаються безперервному аналізу та критиці через інформацію, яку ми отримуємо із навколишнього середовища. Однак доба пізньої сучасності з її динамізмом та глобальною нестабільністю, що є абсолютно непримиримими до рутинізації, призводить до явища, яке ми образно можемо назвати “збій” у повсякденній рефлексії, що своєю чергою прямо відбивається на такому внутрішньому почутті людини, яке

ОНТОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

описується поняттям “онтологічна безпека особистості” та яке виступає ключовим для адекватного сприйняття особистістю навколишнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Зупинимося детальніше на наведеному нами терміні “онтологічна безпека особистості”. Для кращого його розуміння необхідно розглянути саме поняття “онтологія”. Ми звертаємось до нього не як до науки про буття, а в розумінні, яке використовує американський екзистенційний аналітик Ролло Мей. На його думку, кожна людина володіє чотирма онтологічними характеристиками:

1) людина намагається вберегти певний внутрішній центр;

2) дана центричність людини залежить від того, чи вистачить у неї сил для утвердження цієї центричності, бо вона не утримується автоматично як у рослин та тварин;

3) у людини є потреби та можливості вийти за межі своєї центричності та брати участь в інших істаках;

4) людина володіє самосвідомістю – особливим ступенем розвитку психіки, котра дозволяє їй усвідомлювати, що вона є істотою, яка має певний центр, утримує його та бере участь в інших істаках.

Отже, звертаємо увагу на положення про певний внутрішній центр людини, а також про намагання його стабілізації, адже саме вони є ключовими у визначенні почуття онтологічної безпеки.

Сам термін “онтологічна безпека особистості” широко використовується Ентоні Гідденсом у вже згадуваній нами теорії структурації, однак автором його виступає психолог Рональд Ленг який вперше використовує це поняття у праці “Розкологте “Я” [1]. Під поняттям “онтологічна безпека” американський психолог розуміє цілий комплекс первинних знань про навколишній світ, які передаються батьками дитині з перших днів її життя. Адже приходячи у цей світ фізично, дитині необхідно прийти також екзистенційно, для того щоб віднайти себе як реальну та живу істоту, іншими словами, отримати певний онтологічний центр. “Зазвичай такий розвиток розуміється сам по собі, він фундамент тієї впевненості, від якої залежить будь-яка інша впевненість. Необхідно сказати, що не лише дорослі бачать дітей реальними, біологічно життєздатними сутностями, але й вони самі переживають себе цілісними, реальними та живими особистостями та схожим чином переживають інших людей як реальних та живих” [5]. Накопичення первинного екзистенційного досвіду, або інакше кажучи

отримання підґрунтя для почуття онтологічної безпеки, відбувається через призвичасння дитини до середовища, що її оточує, та примирення із речами, які її лякають, через постійні контакти із ними, – як прямі, так і безпосередні. Таким чином, постійно стикаючись із різноманітними життєвими ризиками, що у свідомості дитини є ототожненими зі страхами (темряви, чужих, шуму і т. ін.) у дитини формується відчуття невідворотності їх, а отже, зникає страх перед ними. Ленг наголошує на необхідності розвитку первинної онтологічної безпеки, адже вона прямо впливає на усвідомлення людиною свого місця у навколишньому світі та взагалі на сприйняття себе як особистості (необхідно зауважити, що поняття “онтологія” у даних випадках використовується як еквівалент поняття “буття”). “...Онтологічно впевнена особа буде зустрічати усі життєві небезпеки – соціальні, етичні, духовні та біологічні – з твердим відчуттям реальності та індивідуальності самої себе та інших людей” [5].

Автор зазначає, що проблеми із розвитком почуття онтологічної безпеки у майбутньому можуть призвести до цілого ряду психічних та психологічних негараздів, аж до протікання психічних розладів. “Якщо досягнуто стану первинної онтологічної безпеки, звичайні умови життя не складають постійної загрози особистої екзистенції людини. Якщо ж такого життєвого підґрунтя не досягнуто, звичайні умови повсякденного життя несуть незмінну смертельну загрозу” [5].

Звісно, Ентоні Гідденс використовує поняття онтологічної безпеки у дещо видозміненому вигляді, зокрема відходячи від надто особистісно-психічного розгляду його та надзвичайної деталізації і акцентуації уваги на суб’єктивних моментах, що є природним для психології. Згідно з теорією британського вченого, соціальний досвід індивіда фіксується у структурі практичної свідомості, яка своєю чергою, будучи вплетеною в рутину повсякденності у когнітивному та емоційному аспектах, є основним джерелом почуття, що має назву онтологічної безпеки та яке є антонімом того почуття, що називається екзистенційним жахом (Гайдеггер).

На думку Ентоні Гідденса, особа, що володіє почуттям онтологічної безпеки отримує відповіді, причому на повсякденному, побутовому рівні (на рівні онтології або ж буття), на основні екзистенційні питання – життя та смерті, людського існування, стосунків з іншими людьми, свого місця у навколишньому світі та самоідентифікації. Ядром даного почуття є так звана “базисна довіра” (basic trust), яка

ОНТОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

формується в людини із дитинства через зв'язок із дорослими, що її виховують. Таким чином, довіра виступає в концепції Гідденса як інтегральна установка практичної свідомості, що організовує та спрямовує людей в “суспільстві ризику” (нинішньому суспільстві); механізми довіри стають основним засобом формування почуття онтологічної безпеки в епоху пізньої сучасності.

“Ми можемо визначити “безпеку” як таку ситуацію, в котрій певний визначений комплекс небезпек нейтралізований або мінімізований. Досвід безпеки зазвичай опирається на баланс довіри та прийнятного ризику”, – пише Ентоні Гідденс [6, 60 – 71]. У цьому випадку базисна довіра є за своїми ключовими положеннями фактично тотожною поняттю “онтологічна безпека” Ленга.

Звісно, процес становлення онтологічної безпеки особистості займає певний час та залежить від ряду факторів, на яких ми зупинимося пізніше.

Усталене почуття онтологічної безпеки з плином часу перетворюється на певний захисний щит, або радше кокон, що огортає людину та захищає її від викликів повсякденності. В цьому аспекті необхідно проаналізувати ще одне важливе поняття, яке стосується положень теорії Ентоні Гідденса, а саме поняття “Umwelt”.

“Umwelt” – це термін, який використовує психолог Гоффман і який в перекладі з німецької означає сердцевину або ж стрижень. Зупинимося більш детально на розкритті його сутності. Людина під час повсякденної практичної діяльності активно включена у найрізноманітніші ризики, які пов'язані з її психологічним і фізичним здоров'ям, зокрема із цілісністю тіла. Ми уникаємо всіх цих ризиків, насамперед, завдяки тому, що з більшістю із них ми знайомі з дитинства. Адже можна бути впевненим, що не маючи, наприклад, досвіду володіння кухонним ножом, людина може завдати собі та навколишнім певної шкоди. А по-друге – саме завдяки “Umwelt”, який за своєю суттю є рухомим внутрішнім світом, що виходить за межі свідомості людини і активно впливає на зовнішнє середовище, а також піддається його зворотнім впливам. “Umwelt” оцінює зовнішню ситуацію на предмет різноманітних ризиків, отримує сигнали від інших людей, оцінює їх поведінку та те, наскільки ми можемо довіряти їм. “Umwelt” – це “рухомий” світ буденності, котрий індивід несе за собою від ситуації до ситуації, хоча це мистецтво залежить і від інших людей, що беруть участь у підтвердженні цього світу або ж його відтворенні.

Індивід створює “рухому ударну хвилю відповідності”, яка впорядковує непередбачувані події...” [2].

Аналізуючи це твердження, ми знову повертаємось до ключового положення теорії Ентоні Гідденса, яке твердить, що індивіди самі творять соціальну реальність, і це творення відбувається зокрема через щоденну рутинізацію соціальних практик, яка прямо впливає на почуття онтологічної безпеки, одним із засадових положень якої є примирення людини із щоденним буттям та його ризиками через звикання або ж рутину. Який же зв'язок між онтологічною безпекою та “Umwelt”?

Описаний нами вище рухомий світ людини, що не має просторових меж і кордонів, потребує захисту. Оскільки він спрямований на виявлення та оцінку будь-яких загроз, що можуть нанести шкоду психічному або ж фізичному здоров'ю людини, будь-що у навколишньому середовищі сприймається вороже. Інакше кажучи, “Umwelt” з усіх ситуацій вибирає найгіршу для особистості, і, як ми вже зазначали, оскільки наш світ наповнений різноманітними ризиками, то він постійно піддається надзвичайно високому тиску, і від деструкцій його рятує лише почуття онтологічної безпеки, яке в даному випадку відіграє роль захисної оболонки для “Umwelt”. А саме, дане почуття реально оцінюючи ризики та кризові ситуації, розділяє їх на реальні та можливі, таким чином відфільтровуючи їх, а також класифікує реальні ризики за ступенем їх можливої шкоди для особистості, знижуючи навантаження на “Umwelt” та підтримуючи його стабільність.

“Захисний кокон – це обладунки довіри, завдяки яким можливе підтримання стабільного Umwelt'a. Цей субстрат довіри є також і умовою, і результатом рутинізації “світу без подій” – універсумом актуальних і можливих подій, рамками яких обмежена сьогоденна діяльність індивіда...” [2].

Отож, ми можемо зробити висновок, що почуття первинної онтологічної безпеки є надзвичайно важливим для збереження нормального фізичного і психічного здоров'я людини та адекватного позиціонування індивіда у навколишньому світі. Яким же викликам та небезпекам підлягає онтологічна безпека особистості? Що їй загрожує? Як забезпечити нормальне функціонування її та підтримання? На ці та інші запитання ми можемо знайти відповіді, проаналізувавши шляхи та засоби для її становлення й усталення. Один із таких шляхів, а точніше концепція примирення дитини із небезпеками навколишнього світу, був нами розглянутий. Зупинимось на інших.

ОНТОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Історично так склалося, що основним джерелом передачі життєвого досвіду, через який забезпечується значна частина почуття онтологічної безпеки, була сім'я, в якій проживає індивід, оскільки норми поведінки, зовнішнє середовище, побут, способи виробництва старших членів сім'ї фактично не відрізнялися від відповідних факторів суб'єкта передачі досвіду та закріплювалися через відповідну сімейну ієрархію "старший – молодший", а також через суспільні звичаї та традиції. Однак, як зауважує Ентоні Гідденс, цей механізм спрацьовує лише за 200 років до нашого століття, а нині є фактично неіснуючим саме через ті кризи стабільності, які створює перед нами сучасний динамічний світ, про що ми згадували на початку нашої статті, і які роблять досвід наших попередників застарілим та майже непридатним для нас.

Іншим механізмом забезпечення почуття онтологічної безпеки за весь час історії людства слугувала віра в надприродне. Детально розглянувши усі досучасні культури, можемо зробити висновок, що жодна з них не оминає такого поняття, як доля та, крім того, ставить його у центр своїх філософських розглядів та побудов. Світ у таких побудовах вивчається як щось, що має певний внутрішній порядок та форму і хаос, в якому існує лише на перший погляд. Життя як людини в такому світі сприймається як направленість долі, що керує індивідом та спрямовує його. Звісно, за таким підходом, від самої людини у навколишньому світі мало що залежить, однак для сприйняття особою зовнішньої реальності і зокрема формування почуття онтологічної безпеки такий підхід є, безперечно, позитивним. Людина, впевнена у своїй безпорадності перед викликами долі, сприймає будь-які події як даність та йде за ними без зайвого спротиву. Відповідно до такої життєвої позиції індивіда буття сприймається як одна велика випадковість, а отже, екзистенційні запитання не викликають кризи онтологічної безпеки. Однак такий підхід у сучасному постмодерному світі не витримує жодних критик. Людина нині розглядається як активний об'єкт-суб'єкт соціальної реальності, а згідно з низкою концепцій (знову повертаючись до теорії структурації Ентоні Гідденса) вона сама щоденно творить реальність. Відповідно до цього, місця для долі та фатуму в такому світі немає.

Як у такому випадку чинити? Як пояснювати та миритися із найрізноманітнішим щоденними негараздами, адже самі виклики, що надає нам життя, різняться за своєю важливістю та впливом на людину? Зокрема, Ентоні Гідденс виокремлює

звичайні щоденні ризики та невідворотні події і обставини – "вони включають несподівані негаразди, пов'язані із тим, що я називаю ризиком подій зі значними наслідками" [2].

Якщо зі звичайними ризиками ситуація зрозуміла, оскільки ми розглядали приклади з ними вище, то невідворотні події потребують більш детального розгляду та аналізу. До них належать такі моменти буття, які створюють для індивіда особливу ситуацію з високим рівнем напруги. У щоденному житті ми стикаємося з різноманітними подіями, сприятливими або ж несприятливими для нас. Володіючи певним життєвим досвідом, маємо деякий набір поведінкових стратегій, саме завдяки яким здійснюємо ті чи інші вчинки або ж реакції як на події, так і на інших людей.

Невідворотні ж моменти належать до таких подій, для яких стратегія поведінки в індивіда відсутня саме через брак досвіду – така подія трапляється вперше. Прикладами можуть слугувати моменти, під час яких людина змінює своє життя або ж реалізує певний новий для себе вид діяльності, виконує нову соціальну роль – рішення про шлюб, вступ до навчального закладу, народження першої дитини тощо. Ми бачимо незвичайність цих подій, адже саме це поняття – "незвичайність" і є ключовим у сприйнятті особистістю даних невідворотних моментів. Оскільки вони "незвичайні", то вибиваються із поняття рутини. Таким чином, ми знову повертаємося до поняття онтологічної безпеки особистості, до цього захисного шару індивіда – невідворотних подій оминати неможливо, а оскільки вони виходять за рамки щоденного досвіду, то є згубними та деструктивними для почуття безпеки і згадуваного нами "Umwelt".

У наведеному випадку, в традиційних суспільствах, спрацьовували механізми, згадувані нами вище – людині або передавали досвід поведінкових стратегій у такі доленосні моменти, або ж людинурятувала віра у випадковість цих подій, а звідси фаталістичне ставлення до них. У нашому ж постсучасному світі індивід перед невідворотними моментами залишається майже напризволяще.

Висновки. Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що сучасне суспільство з кожним новим витком свого розвитку буде ставати дедалі динамічнішим, а отже, буде виникати все більша кількість як ризиків, так і фатальних ситуацій. Загальний брак довіри в сьогоденному світі, як ніколи гостро ставить людину перед величезною кількістю кризових ситуацій. Тому проблема онтологічної безпеки, її формування та підтримки, виділення основних її факторів, нейтралізації

ЭКСПРЕССИВНЫЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ

негативних впливів зовнішніх структур стає дедалі важливішою і заслугове на значну увагу широкого кола дослідників.

1. *Большой толковый социологический словарь (Collins). Том 1 (А – О).* – М.: Вече, АСТ, 2001. – 544 с.

2. Гидденс Э. *Судьба, риск и безопасность // Thesis.* – 1994, вып. 5. – С. 107 – 133.

3. Гидденс Э. *Устроение общества: Очерк теории структурации.* – М., 2005. – 528 с.

4. Фуре В.Н. *Критическая теория позднего модерна Энтона Гидденса.* – М., 2003.

5. Giddens A. *The constitution of society.* Cambridge: Polity Press, 1984.

6. Giddens A. *Modernity and self-identity: Self and society in the Late Modern Age.* Cambridge: Polity Press, 1991.

Юлія Мельничук, аспірант

кафедри слов'янських мов та методик їх викладання
Херсонського державного університету

ЭКСПРЕССИВНЫЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ

Дано характеристику основним виражальним можливостям іменника. Послідовно проаналізовані можливі стилістичні варіанти вживання форм іменників, наведено приклади. Розкрито тонкі нюанси значеннєвих різниць синонімічних форм.

Постановка проблемы. Морфологические средства художественной выразительности, в отличие от лексических и словообразовательных, дают значительно меньше эмоционально-экспрессивных окрасок и больше функциональных, связанных с традицией употребления тех или иных форм в устно-разговорной либо в письменно-книжной сфере. Стилистические возможности частей речи определяются категориальными значениями каждой из них.

Анализ последних достижений и публикаций. Вопросами практической стилистики¹ занимались Л.Г. Барлас [1], А.Н. Ефимов [2], И.Б. Голуб [3], М.Н. Кожина [4], М.И. Пентилюк [5], Д.Э. Розенталь [3; 6] и многие другие.

Цель статьи: рассмотреть стилистические возможности имени существительного.

Изложение основного материала. Имена существительные обозначают мир вещей, предметов и явлений, они именуют (и индивидуализируют) лица, состояния, действия и процессы. Существительные выступают номенами абстракций и конкретных понятий. Преобладание данной части речи в научном и официально-деловом стилях объясняется её назывным характером. С помощью существительных читатель получает информацию о событиях, фактах, явлениях. Стилистические возможности

существительных проявляются в текстах, построенных на именной основе или на противопоставлении их с глаголами, в которых с помощью имен существительных создаются статические описания.

Имена существительные, в зависимости от обозначаемых явлений, делятся на конкретные (*снег, дым, лето, скульптура, азиат*) и отвлеченные (абстрактные) – (*радость, величие, рекорд, интеллект*). Конкретные имена существительные употребляются с высокой частотностью в официально-деловом, научном стилях. В художественном и публицистическом они служат для создания художественных деталей. (Прежде у каждого боярского двора, у ворот, зубоскалили наглые дворовые *холопы* в шапках, сбитых на ухо, играли в *свайку*, метали *деньгу* или просто – не давали *проходу* ни конному, ни пешему, – *хохот*, баловство, хватанье *руками*) (А. Н. Толстой). Отвлеченные имена существительные в художественной речи служат средством характеристики духовного мира персонажа-интеллектуала. (*Жизнь не шутка* и не *забава*, *жизнь* даже не *наслаждение*, *жизнь* – тяжелый *труд*) (И. Тургенев).

Отвлеченные существительные употребляются, как правило, в единственном числе (*дружба, усталость*). Но иногда такие существительные могут приобретать конкретное значение и

¹Практическая стилистика в школе – прикладной раздел стилистики; изучает стилистическую окраску языковых средств, дает в этой области рекомендации. (М.Р. Львов Словарь-справочник по методике русского языка, С. 149)